

Yuval Noah Harari,
21 lecciones para el siglo XXI.
Barcelona: Debate, 2019, 399 pàg.

El pensador Y. N. Harari és un *best-seller* del temps actual (segle XXI). A aquest segle hi dedica la seva darrera obra, titulada *21 lecciones para el siglo XXI* (Ed. Debate, 399 pàgines). El pensador israelià viu –i pensa– preocupat per les possibilitats del futur i consagra la seva missió intel·lectual a preparar, des de la perspectiva antropològica («la veritat de la humanitat», pàg. 235), els nous temps que ja s'albiren. Com a fill de la Il·lustració europea, i marcat profundament per l'experiència del sofriment, Harari vol projectar el futur amb el compromís del present i la crítica lúcida del passat. El nostre autor, que és alhora un bon coneixedor de la història medieval (sens dubte una època clau per entendre els inicis de la modernitat i el capgirament de la història), domina els *tempos*, de tal manera que és capaç, per mitjà de les presents lliçons, de motivar el ciutadà contemporani a lluitar per la realitat. Les armes pacífiques d'aquesta lluita intel·lectual i política rauen, com a bon il·lustrat, en la recerca apassionada de la veritat, i sobretot, d'una veritat fonamentada en les evidències.

La ment de Harari sembla trobar-se en un estat de neguit existencial i alhora de pau intel·lectual. Com si fóssim capaços d'aturar la barbàrie i preparar uns

nous temps a l'alçada de l'ésser humà. L'autor es mou entre la desesperació (profundes amenaces dels temps venidors) i l'esperança (confiança que l'ésser humà se'n sortirà, d'aquests desafiaments, tot trobant una via ètica comuna i global) (pàg. 179). L'autor parteix dels *big-data* que ofereix el panorama del món i de la història. Sorpren el seu mètode, molt enganxat a la realitat concreta del món present, aportant exemples i dades significatives per poder interpretar amb fidelitat els esdeveniments, i d'aquesta manera poder esdevenir un inspirador profètic del futur de la humanitat. La seva manera incisiva d'escriure, les seves constatacions provocadores i la seva facilitat per divulgar d'una manera clara i distinta grans idees de fons, fan molt interessant entretenir-se en la lectura d'aquest llibre. I en la seva aportació intel·lectual no menysprea ningú, tot i que sí que exerceix la raó crítica davant de l'injustificable o dels intents espuris de justificar la veritat.

Quina és la pretensió del nostre historiador i antropòleg? Cap a on es mou? Què aporta a través d'aquestes 21 lliçons tan actuals i incisives? Harari, davant dels desafiaments de caire tecnològic i polític del temps present, cerca una resposta –una gran recerca espiritual, pàg. 35– que ha d'estar guiada per aquelles actituds bàsiques de la humilitat (sobretot davant de Déu, no prenent el nom de Déu en va) i de la ignorància

(seguint el ja conegut principi socràtic de ser molt conscients del poc que sabem). Resulta decisiu esclarir qui és l'home («una idea clara sobre el sentit de la vida», pàg. 16), per així aprendre com hem de fer servir la revolució de la *biotecnologia* i la *infotecnologia*. D'aquesta manera, el futur que s'anticipa, marcat ineludiblement per les conquestes de la IA (intel·ligència artificial) i del projecte dels *super-humans* (simbiosi d'home i màquina), exigeix una idea de l'home que preservi el món de l'anihilament d'aquella consciència («el major misteri de l'univers», pàg. 343) que, segons l'autor, es diferencia de la ment (cervell) (pàg. 341). Justament aquesta consciència amb vocació ètica és la que ha de permetre a l'ésser humà generar un nou món on convisquin la màquina i l'esperit, sense «posar en perill el seu equilibri mental» (pàg. 55). Així, en el rerefons de les anàlisis socials, culturals i històriques, s'hi troba una significativa preocupació ètica de l'autor envers la humanitat. Doncs, què seria d'un món sense homes? L'home és justament el garant humanitari del món. I encara som en el temps de «la possibilitat d'escollir» (pàg. 346).

Harari divideix les 21 lliçons en cinc grans blocs temàtics, ben lligats l'un amb l'altre mitjançant un fil que els entrellaça. Els dos primers blocs obren el text a tall d'introducció tocant la qüestió dels desafiaments actuals, tant els tecnològics (decepció, treball, llibertat, igualtat) com els polítics (comunitat, civilització, nacionalisme, religió, immigració). Així com advoca pel sentit col·lectiu dels indivi-

du, també assenyalava les ambigüitats perniciososes del nacionalisme i de les religions. En canvi, la immigració suposa el gran repte del moviment global, que ha de trobar la seva mesura adequada i respectuosa. El tercer bloc té com a títol: desesperació i esperança (terrorisme, guerra, humilitat, Déu, laïcisme). L'autor aborda aquelles qüestions que considera delicades i importants per obrir-se pas entre obstacles i oportunitats. El penúltim bloc resultarà decisiu: veritat (ignorància, justícia, postveritat, ciència-ficció). L'aposta per la veritat exigeix persistència, creativitat i preparació per als nous escenaris. Finalment arribem al cinquè bloc: resiliència (educació, significat, meditació). Harari, en aquesta darrera part, tracta de mostrar un camí concret per recórrer l'aventura humana de la veritat. Al llarg de totes aquestes pàgines àgils i fecundes, destaquem una triple noció que resultarà clau en l'univers mental de l'autor, i que suposarà una provocació per a la filosofia antropològica i, en darrer terme, per a la raó metafísica. Com concebre la *llibertat*? Quina *ètica* es proposa? I, finalment, quina relació cal tenir envers la *veritat*?

L'autor assenyalava que la modernitat ha estat marcada pel signe eminent de la *llibertat*, per la lluita revolucionària per la llibertat individual, així com pel sorgiment del sistema polític de la democràcia liberal («l'epifania liberal», pàg. 323). Ara bé, què en restarà, de la llibertat, quan avanci la revolució tecnològica, que podria ser capaç de crear la corporalitat humana, el cervell humà i l'organisme animal (pàg. 69)? Quan la

creació estarà en mans de la llibertat mateixa, no suposarà el pas definitiu a un món on tot serà creat de tal manera que el poder sobre les vides serà absolutament imperiós? Quin lloc ocuparà la llibertat en aquest món sense ambigüitats, sense ombres ni contrastos, on tot serà llum i l'home s'haurà convertit en creador de tot i vencedor de qualsevol principi de mal? Llavors, en el nou panorama, la societat lliure de les llibertats individuals obrirà pas a l'ordre mundial d'una llibertat que es coneixerà a si mateixa amb tal lucidesa que deixarà que la *singularitat* de la gran intel·ligència decideixi per nosaltres. El *Sapiens* haurà resolt per sempre el misteri de la pròpia llibertat, que seguirà de manera dòcil i obediència la gran Intel·ligència agent –rememorant Aristòtil– de la humanitat. El *super-humà* serà l'humà que ha salvat la seva pròpia llibertat de la ignorància i de la possibilitat nefasta del mal, perquè suposadament haurà explorat l'origen dels sentiments –ja que «entrarem en contacte amb les profunditats de la nostra tristesa» (pàg. 45)–. Però heus aquí el confí inquietant: Com gestionar aquest nou paradigma antropològic i històric? Com mantenir la resistència de la llibertat enfront del regne llampant de la transparència?

La posició antropològica de Harari és radical. El pensador israelià té una concepció biològica i neuronal de la vida humana («producte de milers de milions de neurones», pàg. 325). Ja no podem continuar parlant d'una llibertat que té el dit del lliure albir, d'una ànima que subjecta l'obra de l'home, o d'un jo que

és el nucli últim de l'ésser humà i que constitueix la persona. «En cap moment trobem una ànima, un autèntic jo ni un lliure albir» (pàg. 277). L'escepticisme kantià en relació amb aquestes instàncies es converteix en negació (*de-construcció*) amb Harari. Per a l'autor, el món dins de la gran ficció i el món exterior a la ficció, són un mateix món –tot evocant les pel·lícules de ciència-ficció de *Matrix* i *El show de Truman*–. També el personatge de la novel·la d'Aldous Huxley *Un món feliç* (1931), John el Salvatge, nostàlgic de la noblesa i l'heroisme, no troba lloc en l'emergent societat del control absolut i originari. Perquè «l'autenticitat és un mite» (pàg. 273). L'autor pren una posició antime tafísica desconfiant d'aquells «mites personals» (pàg. 327, que, al seu parer, ens allunyen de la veritat més profunda sobre nosaltres. «Al final ens adonem que la nostra identitat fonamental és una il·lusió completament creada per les xarxes neurals» (pàg. 274). Per tant, «no existeix un jo autèntic a l'espera de ser alliberat de la carcassa manipuladora» (pàg. 275). El que cal és «escapar de la reduïda definició del jo, que ben bé podria convertir-se en una habilitat de supervivència necessària en el segle XXI» (pàg. 281). Així, Harari proposa una altra veritat 'real' sobre l'ésser humà i les seves capacitats pràctiques. Ara la llibertat ha d'aprendre a sobreviure amb aquesta nova visió de si mateixa i posar-se al servei de la creació d'un món millor. Impacta la visió dura i gèlida de l'autor, i que sembla tenir les arrels en Nietzsche, encara que no ho expliciti –sí

que reconeix el deute amb el budisme—. Aleshores, cal anar més enllà del «drama intern de la creació humana. L'univers no té sentit, i els sentiments humans tampoc no tenen cap sentit. No són part d'un gran relat còsmic: són tan sols vibracions efímeres que apareixen i desapareixen sense propòsit concret» (pàg. 329).

En aquesta línia *de-constructiva*, Harari veu la necessitat d'una *ètica* per tal d'afrontar el futur de la història. La funció de l'ètica és reguladora de la varietat dels sentiments, de la complexitat de la societat i de la profunditat de la consciència. Així, l'autor reivindica el paper d'una ètica global i secular, respectuosa amb les aportacions de les grans religions i savieses de la humanitat, però que es regeix pels principis supremes de la veritat i l'evidència (què és bo?, què és dolent?, què evita el dolor?, què provoca dolor?, què és just?, què és injust?), i alhora es desenvolupa amb la presa de consciència docta i lúcida de la pròpia humilitat i de la palesa ignorància de l'ésser humà. Ell mateix assegura que «jo personalment confiaria més en qui admet la seva ignorància que no pas en els qui proclamen la seva infal·libilitat» (pàg. 238). Així, defensa «que no l'atmoreix la seva ombra, i en principi està disposat a admetre els seus errors i els seus punts cecs» (pàg. 237). Fa elogi de la modèstia intel·lectual i d'un pensament allunyat dels centres de poder —perifèric— (pàg. 246). Segons el pensador israelià, l'ètica ha d'exercir la crítica amb els grans relats i la història de les religions. Així, planteja provocativament al

cristianisme que tant ha influït a Europa i en el món: «S'haurien de plantejar preguntes molt dures: de quina manera, exactament, la seva 'religió de l'amor' va permetre que fos distorsionada de tal manera, i no pas una vegada sinó moltes?» (pàg. 237). I dirà que «la idea monoteïsta va tendir a promoure el fanatisme» (pàg. 216). El codi ètic seglar (pàg. 228) consagra els valors de la veritat, la compassió, la igualtat, la llibertat, el valor i la responsabilitat. Segons l'autor, «la moral... significa 'reduir el sofriment'» (pàg. 224). Així, davant dels dilemes més difícils, val el principi suprem que caldrà buscar «una via mitjana que causi el mínim de mal que sigui possible» (pàg. 229). I la gran pregunta ètica és «com ens podem alliberar del sofriment?» (pàg. 333). Harari planteja una ètica sensible al dolor i que conrea unes actituds espirituals i nobles. Però, capaç de fundar el bé en el món i d'afrontar els temps cibernètics?

Segons l'autor, aquesta consciència ètica, que ha d'acompanyar els processos futurs i imbuir les decisions oportunes, necessita un compromís amb l'estranya *veritat*, davant de la reiterada era de la *postveritat* (pàg. 256), i preparant els esdeveniments amb la responsabilitat de frenar el mal i el sofriment humans. Aquí Harari sembla donar la mà a Michel Foucault, que advocava per una *parresia* envers la veritat. Cal tenir el valor de construir i pensar camins que no causin patiment a la humanitat, que transcorrin sota la llum de l'ètica, i que defensin la pervivència del *Sapiens* en la història que ell mateix ha estat capaç de

forjar. Així, l'autor també convida a viure l'actitud de la *resiliència* incorruptible i educadora, que és com una manera de romandre en el pols de la veritat. «Com viure en una època de desconcert on els relats antics s'han esmicolat i encara no ha sorgit un nou relat que els desbanqui?» (pàg. 283). Es tracta de tornar a «conèixer la veritat del món, el significat de la vida i de la seva pròpia identitat» (pàg. 335). L'obra fuig del relats mítics i grandiloqüents «—ja que la resposta no és un relat—» (pàg. 335), a favor de la tossuda realitat que sempre roman, tenint en compte que «la cosa més real en el món és el sofriment» (pàg. 333). Quines respostes alternatives més pragmàtiques ens proposa l'autor? (cal trobar-ho en el capítol sobre el *significat*). Però, és veraç una crítica tan demolidora dels mites i relats? En tot cas, Harari invoca grans qüestions que són un *challenge* per a la filosofia d'avui i de sempre, i especialment per a la metafísica: *Què és la llibertat? Quins són els orígens de la llibertat? No és l'ésser humà un misteri del qual brolla un corrent vital? Què és el que marca el futur de la història?* L'autor està convençut que la temptativa de resposta només pot començar *des del sofriment* (pàg. 335). Aquesta obra aconsegueix sacsejar la filosofia amb l'auguri que només podrà sobreviure si realment és un pensament que afronta els *orígens* del drama de la història. En tot cas, el debat decisiu sobre la *veritat global* (pàg. 255) està servit.

Ignasi FUSTER CAMP
Facultat de Filosofia (URL)

**Joan Vergés Gifra (ed.),
*Balmes, quin llegat, avui?***

Barcelona: Documenta Universitaria,
2018, 434 pàg.

Jo soc d'aquells xiquets que jugaven al carrer. Un d'aquells carrers s'anomenava Balmes i era al costat d'un barranc. Com que la retolació, en aquells temps, era en castellà, fèiem una inversió de l'ordre de les paraules de la plaça del carrer i cofoïament solíem exclamar: «Calle Balmes no és el mateix que val més que calles». Quant de *sentit comú* ja no mostraven aquells xiquets! El que jo no sabia en aquells temps era que Balmes, com a intel·lectual, era un dels cinc noms que més carrers de Catalunya batejava.

El llibre que ens disposem a ressenyar vol esbrinar si Balmes és una fita que encara serveix per orientar-nos en el nostre paisatge intel·lectual o si simplement és un senyal que ja ningú sap qui i per què va plantar en un lloc determinat, com els passava a aquells xiquets que jugaven a pilota al carrer. Com assenyala el seu editor, Joan Vergés, cal preguntar-se si el pensador que fou Balmes continua sent alguna cosa més que una simple retolació de carrer. El recull d'articles són ponències presentades en el Simposi Trias sobre Jaume Balmes que la Càtedra Ferrater Mora, conjuntament amb l'Institut de Ciències Religioses de Vic, va organitzar l'any 2016, i que tenia com a intenció avaluar la petjada del llegat de Balmes i la filosofia del segle XIX en la nostra cultura catalana actual.

Joan Vergés, fent un espòiler en el prefaci del llibre, ja ens anticipa que l'exa-